

نامه علوم اجتماعی

نامه علوم اجتماعی

دوره ۱۷ شماره ۳۷

زمستان ۱۳۸۸

دانشگاه تهران

دانشکده علوم

اجتماعی

علمی - پژوهشی

نمایه در ISC

شماره استاندارد
بین‌المللی پایندها
(شاپا):
۱۰۱۰-۲۸۰۹

فهرست مقاله‌ها:

بررسی انتقادی دو روایت از رویکرد مهندسی
علوم اجتماعی

محمدامین قانع‌راد

چهار الگوی تغییر ابعاد نامطلوب جامعه:

رُجحان الگوی سه جانبه تغییر

حمیدرضا جلائی‌پور

نگاهی جامعه‌شناختی به آموزه‌های فقهی

امام خمینی دربارهٔ مصلحت عمومی و تأثیر آن بر

روحیه پیشرفت در ایران امروز

عزیز کلانتری

مطالعه نقش گردشگری در توسعه پایدار روستایی:

مطالعه موردی

سید احمد فیروزآبادی

معصومه قاسمی

بررسی مقایسه‌ای بازتولید و بازتعریف هویت

جنسیتی در دختران قهرمان ورزش رزمی

افسانه زهرا توسلی

پیاده‌رو، عرصه‌ای برای تعاملات اجتماعی:

مطالعه موردی خیابان ولی عصر تهران

محمد مهدی محمودی

تیپولوژی خریداران در مراکز خرید شهری:

مطالعه موردی مرکز خرید بوستان

عباس کاظمی

مهدی حسین‌آبادی

بررسی انتقادی دو روایت از رویکرد مهندسی علوم اجتماعی

محمدامین قانع‌راد

۱

چهار الگوی تغییر ابعاد نامطلوب جامعه:

رُجحان الگوی سه جانبه تغییر

حمیدرضا جلائی‌پور

۳۱

نگاهی جامعه‌شناختی به آموزه‌های فقهی امام خمینی درباره

مصلحت عمومی و تأثیر آن بر روحیه پیشرفت در ایران امروز

عزیز کلانتری

۵۵

مطالعه نقش گردشگری در توسعه پایدار روستایی:

مطالعه موردی

سید احمد فیروزآبادی

۹۱

معصومه قاسمی

بررسی مقایسه‌ای بازتولید و بازتعریف هویت جنسیتی در

دختران قهرمان ورزش رزمی

افسانه زهرا توسلی

۱۱۵

پیاده‌رو، عرصه‌ای برای تعاملات اجتماعی:

مطالعه موردی خیابان ولی عصر تهران

محمد مهدی محمودی

۱۴۵

تیپولوژی خریداران در مراکز خرید شهری:

مطالعه موردی مرکز خرید بوستان

عباس کاظمی

مهدی حسین‌آبادی

۱۶۹

نشانی: تهران، خیابان جلال آل احمد، پل نصر، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

صندوق پستی: ۱۴۳۹۵/۷۷۳

تلفکس: ۸۸۰۲۵۹۱۷

پایگاه وب: www.journals.ut.ac.ir

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال

تاریخ نشر: مهر ۱۳۸۹

ناشر: دانشگاه تهران

نامه علوم اجتماعی

دوره ۱۷ شماره ۳۷

دانشگاه تهران

دانشکده علوم اجتماعی

شاپا: ۲۸۰۹-۱۰۱۰

علمی - پژوهشی

نمایه در ISC

داوران این شماره

(به ترتیب حروف الفبا):

دکتر اجلالی

دکتر ایمانی

دکتر پارسانیا

دکتر جمشید یها

دکتر حاضری

دکتر رفتاری

دکتر زنجانی زاده

دکتر صدیق

دکتر فاضل

دکتر کچوئیان

دکتر معیدفر

دکتر وثوقی

پیاده‌رو، عرصه‌ای برای تعاملات اجتماعی:

مطالعه موردی خیابان ولی عصر تهران، حد فاصل چهارراه ولی عصر (ع) تا تقاطع خیابان دکتر فاطمی

نامه علوم اجتماعی

(علمی - پژوهشی)

۱۷(۳۷): ۱۴۵-۱۶۸

زمستان ۱۳۸۸

شاپا ۲۸۰۹-۱۰۱۰

نمایه در ISC

محمد مهدی محمودی^۱

استادیار دانشکده معماری دانشگاه تهران

دریافت: ۸۸/۱۱/۱۰ پذیرش: ۸۹/۴/۱۵

چکیده: هم‌زمان با ورود خودرو به عرصه‌های شهری، انسان با تنش‌های عصبی و روحی و آسیب‌های اجتماعی بسیاری روبرو شده است. ابهامی که در تعریف نقش عابر پیاده در شهرسازی امروز ایجاد شده باعث محدود شدن عرصه تعاملات شهروندی و تداخل فعالیتها در شهر شده است و بنابراین سیر تحول شهرسازی جهان بر این باور است که بار دیگر باید معیارهای انسانی را در طراحی فضاهای شهری مورد توجه و تاکید جدی قرار داد. هدف از ارائه این مقاله جستجوی معیارهای کالبدی و معنایی پیاده‌رو به منظور فراهم آوردن عرصه‌ای برای تعاملات اجتماعی انسان‌ها است. بطوری که امکان تاثیرگذاری متقابل او و این فضای شهری فراهم شود. این پژوهش با بررسی آرا نظریه پردازان و نقد نمونه‌هایی از پیاده‌روها در شهرهای کهن، از دیدگاه چگونگی درک عابر پیاده از فضای شهری و تاثیر متقابل حضور او بر این فضا به بررسی معیارهای کالبدی و معنایی فضا برای برقراری روابط اجتماعی می‌پردازد و از تطابق این ارزشها با نتایج حاصل از مطالعات موردی، ضمن نقد پیاده‌روی مورد مطالعه، پیشنهادهایی به منظور غنی‌سازی آن با ملاک عمل قرار دادن انسان و ادراک او از فضا ارائه می‌دهد. با دستیابی به ویژگی‌های معنایی و کالبدی مورد نظر، حس امنیت و آرامش روانی و تعلق مکانی در فضا ایجاد شده و زمینه برای تعاملات اجتماعی انسان و تاثیرگذاری متقابل او بر فضای پیاده شهری فراهم می‌شود.

کلیدواژگان: انسان؛ پیاده‌رو؛ فضای پیاده شهری؛ معنای فضا؛ کالبد فضا؛ تعاملات اجتماعی.

۱. مقدمه

"توسعه بی رویه کالبد شهری، افزایش وسایل نقلیه و زوال محیط زیست، اثراتی زیانبار را بر ساختار شهر و در نتیجه سلامت جسمی و روانی شهروندان وارد کرده است" (Tzoulas et al. 2003). ورود خودرو به عرصه‌های حمل و نقل شهری، باعث نوعی تغییر در جایگاه عابر پیاده در فضای خیابان شده و تغییرات کالبدی و ساختاری بسیاری را نیز پدید آورده است. از دیدگاه شهرسازی، طراحی شهرهای مدرن مبتنی بر اولویت خودرو است در حالی که این نوع شهرسازی با از بین بردن پویایی زندگی و روابط گرم گذشته بین افراد جامعه، کیفیت زندگی را کم کرده است و جدایی افراد از مراکز تجمع‌های عمومی باعث کم شدن تعاملات اجتماعی شده است این در حالی است که پیاده‌روی در پیاده‌رو باعث ایجاد بسیاری از تعاملات مثبت بین شهرنشینان می‌شود^۱. از طرفی اغتشاش و نابسامانی موجود در نماهای امروز و عدم بهره‌گیری شایسته از عناصر منظر در سیمای شهری نوعی خلاء در بر آوردن نیازهای روحی و عاطفی شهروندان در منظر شهر را فراهم آورده است. زیرا "با آغاز مدرنیسم و انقلاب صنعتی در قرن بیستم، در خصوص فضای سبز و فوایدی که در تندرستی و ایجاد سرزندگی دارد و همچنین بر خاصیت تامین سلامت عناصر طبیعی تاکید نشده است." (Herzog et al. 2002, 295-306) ، و "محیط مصنوع بشری به فکر تامین سلامت انسان با بکارگیری عوامل طبیعی نبوده است" (Jackson et. al 2003, 191-200).^۲ بررسی تغییرات در نظام‌های شهری مختلف جهان بیانگر این موضوع است که روند تغییرات شهری، از اواسط قرن بیستم میلادی، از شدت و سرعت بالایی برخوردار بوده و تغییرات تدریجی جامعه جای خود را به تغییرات ناگهانی پیش بینی نشده و بدون بازگشت داده است" (پاکشیر ۱۳۸۶). لذا در فضاهای شهری امروز شرایط مناسب برای القاء حس امنیت، تعلق مکانی، آسایش روانی و در نتیجه برقراری تعاملات اجتماعی ایجاد نمی‌شود. انسان پیاده از متن فضای شهری به حاشیه رانده شده و در این معبر پرخطر و ناامن با تنش‌های عصبی و روحی و انواع آسیب‌های اجتماعی درگیر است.

بعضی از نظریه‌های جدید در علوم اجتماعی به طور عام و در شهرسازی به طور خاص، بر این مسئله تاکید دارند که "با دخالت ارادی و آگاهانه می‌توان از گسست روابط اجتماعی در فضاهای شهری جلوگیری به عمل آورد" (طالبی ۱۳۸۳). همانگونه که

دسترسی های پیاده در بافت کهن شهرهای ایران، با کالبد مردم پسند و دارای هویت خود از ارزش‌ها و منزلت‌های اجتماعی - فرهنگی بسیاری برخوردار بوده اند، اکنون نیز حس تعلق به مکان و آسایش روانی، در محیطی القا می گردد که علاوه بر حس امنیت، در ذهن تک تک افراد خاطره‌ای جمعی و وابسته به تاریخ و مکان ایجاد کند. در چنین شرایطی است که نحوه حضور فرد نیز متقابلاً در حال و هوای عاطفی و معنوی و اجتماعی آن فضا تاثیرگذار خواهد بود. انسان علاوه بر حضور فیزیکی در فضا، حضوری ادراکی نیز دارد، لذا ترکیبی از دو ویژگی مادی و معنوی باید فراهم شود تا یک فضای شهری محقق گردد. این مقاله به بررسی کالبد و معنای فضای پیاده شهری در برقراری شرایط تعاملات اجتماعی پرداخته و از این طریق به ارزیابی نتایج، در نمونه های مورد مطالعه در مسیر پیاده رو خیابان ولی عصر (ع) تهران می پردازد، سپس ضمن نقد فضای پیاده مورد مطالعه، پیشنهادهایی برای غنی سازی آن به منظور ایجاد زمینه لازم برای برقراری هر چه بیشتر روابط اجتماعی ارائه می دهد. این پیشنهادها می توانند زمینه ساز تبیین اصول عملی برای تبدیل پیاده رو های موجود به عرصه ای جهت تاثیرگذاری متقابل انسان و فضای شهری و در نتیجه ایجاد تعاملات اجتماعی و انسانی باشد.

۲. مبانی و چارچوب نظری

با توجه به مقدمه، پرسش های اصلی تحقیق به شرح زیر است:

۱- عوامل زمینه ساز برای ایجاد تعاملات اجتماعی و در نتیجه تاثیر گذاری انسان بر فضاهای پیاده شهری چیست؟

۲- آیا فضای پیاده رو خیابان ولی عصر تهران در محدوده مورد مطالعه واجد شرایط لازم برای برقراری تعاملات اجتماعی عابرین هست؟

"روابط اجتماعی هسته اصلی جامعه محسوب و سبب می شوند افراد جامعه با گسترش پیوندهای خود، اقداماتشان را در ساختار جامعه تسهیل نمایند و از این طریق به اهداف خود دست یابند. همه افراد در جامعه به نوعی در تلاش برای برقراری ارتباط با دیگران هستند تا مبادلات خود را در زمینه های مختلف سرعت بخشند (باستانی ۱۳۸۶)". مطالعات نشان می دهد که "امکان برقراری روابط اجتماعی در فضاهای باز شهری، مانند فضاهای پیاده وجود دارد" (Dines et al. 2006, 13-18) و "افراد جامعه در مقابل حل شدن هویت فردی خود در هویت جمعی واکنش نشان می دهند و فضای پیاده رو فضایی برای

ایجاد اعتماد اعضای جامعه به یکدیگر است^۳. "از دیدگاه نظریه پردازان مردم معمولاً بر مبنای عوامل جذب و دفع، محلی را ارزیابی می کنند، برمی گزینند یا از آن می گریزند و اغلب محلی را که با نیازها و خواسته هایشان انطباق بیشتری داشته باشد انتخاب می کنند. زمانی که فرد نتواند محیط دلخواه خود رایابد گستره ای از سازش ها، گریز از ناسازگاری ها و یا صرف نظر کردن ها فراهم می شود که کیفیت رابطه مثبت انسان با محیط را تنزل می دهد (طالبی ۱۳۸۳)"^۴.

الف) یکی از مهمترین عوامل تاثیر گذار بر امکان ایجاد روابط اجتماعی در فضاهای پیاده مسائلی فیزیکی شامل عملکردهای موجود در مسیر، توجه به تناسبات و مقیاس های انسانی، ایمنی مسیر و توجه به حواس پنجگانه انسان در طراحی محیط است. "فعالیت های اجتماعی، خود به خود در نتیجه حرکت مردم در فضاها و بودن آن ها در یک فضا به وجود می آید. این مسئله نشان می دهد که فعالیت های اجتماعی هرگاه که عملکردهای اختیاری و ضروری در فضاهای عمومی دارای شرایط بهتری باشند بطور غیر مستقیم بهبود می یابد" (Gehl 1987). "ساختار فیزیکی محیط در سطوح مختلف طراحی، ممکن است به نحوی در نظر گرفته شود که زمینه ارتباطات اجتماعی را فراهم کند" (طالبی ۱۳۸۳). باید شرایط مطلوب برای حرکت در فضا، گردش و شرکت در فعالیت های اجتماعی و تفریحی وجود داشته باشد. در این زمینه، کیفیت بخش های مختلف محیط خارجی، نقش حساسی را ایفا می کند. "اگر فضاها برای انجام فعالیت های پیاده روی، ایستادن و نشستن، جذاب باشند، فعالیت های اجتماعی زمینه خوبی برای رشد خواهند داشت" (Gehl 1987). همچنین مطالعات نشان می دهد "حیات بخشی فضاهای پیاده شهری از طریق رعایت ایمنی و مقیاس انسانی برای عابر پیاده، رعایت تناسب معبر پیاده با رفتارهای عابرین و تنوع فضایی و بصری و ارتقای ادراک حسی برای حواس پنجگانه عابرین در معبر پیاده امکان پذیر است." (احمدی و حبیب ۱۳۸۷).

توجه به جنبه های فیزیکی فضای باز، احساس ایمنی و آرامش را برای عابر پیاده فراهم و در نتیجه سبب می شود تا او در این فضا مجدداً حضور یابد و با مرور زمان، حس وابستگی و تعلق خاطر به فضا برای او ایجاد شود بنابراین به راحتی با سایر عابرین و فضا ارتباط متقابل برقرار خواهد کرد. "در گذشته تقسیمات شهری باید چنان می بود که دیدار از دوستان و آشنایان و آگاهی از وضعیت ایشان به راحتی میسر باشد، لذا فضای انسانی حاصل توجه به مقیاس انسانی بود و تداوم عرصه ها و بافت ها در انسانی تر کردن فضاها

نقش داشت. مقیاس مطلوب و متناسب محلات، فضایی بوجود می‌آورد که فرد به راحتی قلمرو آن را در مدت زمانی کوتاه طی کرده و محیطی آشنا را هر روز تجربه می‌نمود و به آن تعلق خاطر می‌یافت و در حفظ آن و احراز هویت برای محیط سکونت خویش می‌کوشید. توجه به زندگی بسیار عمیق با رنگ و بوی سنتی، با ارزش گذاری به انسان و نیازهای او اعمال می‌شد و محلات در تلفیق با طبیعت به خوبی از امکانات طبیعی سود می‌جستند (حبیب ۱۳۸۶، ۱۲۰-۱۱۱). بسیاری از مردم به فضاهای باز شهری آشنا که هر روز امکان برخورد و برقراری روابط اجتماعی با دوستان و همسایگان‌شان را فراهم می‌کند علاقمند هستند به همین دلیل است که همیشه یک ارتباط مستقیم بین وابستگی انسان‌ها به محله مسکونی‌شان و تجربه آن‌ها از فضای باز شهری آن محله وجود دارد. به عبارتی دیگر هنگامی که انسان‌ها حس تعلق مکانی به یک فضای باز شهری داشته باشند، معمولاً بر حال و هوای ادراکی آن تاثیر می‌گذارند و متقابلاً فرصت‌ها و نکات مثبتی که یک فضای شهری ایجاد می‌کند می‌تواند به تعلق مکانی انسان به آن فضا و امکان ایجاد روابط اجتماعی بیانجامد. "ارتباط متقابل و نقش کلیدی ایجاد روابط اجتماعی در آن، یکی از جنبه‌های بسیار ظریف و غیر فرمایشی نقش فضاهای باز شهری در زندگی روزمره ما است" (Dines et al. 2006, 13-18).

ب) از دیگر عوامل مهم تاثیر گذار در امکان حضور و ایجاد روابط اجتماعی در فضاهای پیاده‌رو عوامل روحی و معنوی حاکم بر فضا است. "رفتار، واکنش انسان در برابر محیط و شکل انجام یک فعالیت برای ارضای نیازهاست که به شدت وابسته به محیط است. ارتباط انسان با محیط خارج به واسطه فضای روانی انجام می‌شود که دارای لایه‌های گوناگونی مانند دانش، تجربه و خاطره است. هر جامعه بر مبنای فرهنگش دارای یک فضای روانی و سامانه‌های اجتماعی است. تناقضی که باعث ایجاد نابسامانی فرهنگی و بسیاری از ناهنجاری‌های رفتاری در فضای شهری ما شده، پیامد تغییری است که در مولفه فرم و عملکرد و فضا رخ داده است. اما معنای فضای شهری در ذهن شهروندان مانند گذشته است" (پاکزاد ۱۳۸۰). "احساس امنیت، یکی از ملزومات حضور آزادانه مردم در فضاهای عمومی است. و هر نوع حس تهدید امنیت، هر چند دلایل ذهنی داشته باشد موجب عدم حضور فعال مردم در فضاهای شهری خواهد شد". (میرمقتدایی ۱۳۸۷). مطالعه‌هایی که درباره نمادها و نشانه‌های امنیت از نظر نوجوانان تهرانی انجام گرفته نشان می‌دهد که "از نظر نوجوانان، فضاهای عمومی و باز شهر، در مقایسه با حریم خصوصی خانه، چندان امن

محسوب نمی شود" (درانی ۱۳۸۰، ۳۹-۳۴). "نتایج تحقیقات انجام شده نشان می دهد که برنامه ریزی و طراحی فضا اگر با ساختار فرهنگی و روابط اجتماعی موجود در فضای شهری هماهنگ باشد، موفقیت ایده های طراحی و اهداف کلی را تضمین می کند". (طالبی ۱۳۸۳) و "از دو معیار فرهنگی و فیزیکی، ۶۵٪ پتانسیل پیاده روی به عوامل فیزیکی محیطی بر می گردد و ۳۵٪ باقیمانده شامل شاخص های فرهنگی اجتماعی می باشد" (معینی ۱۳۸۶).

(ج) "همچنین تحقیقات نشان داده است که وجود فضاهای سبز یکی از شیوه های افزایش ارتباطات و ایجاد نشاط اجتماعی در فضاهای محله ای است" (Sullivan et al. 2004). بنابراین "فضاهای سبز شهری به عنوان عامل مهمی در برآورده کردن نیازهای جامعه شهری پایدار و سالم شناخته شده است." (Tzoulas et al. 2004). اگرچه مطالعات بیشتری برای سنجیدن این مسئله که آیا شاخص های زیبایی شناسانه می توانند بر تشویق به پیاده روی تاثیر بگذارند لازم است، اما واضح است که چگونگی و نوع کاربرد عناصر طبیعی عامل مهمی است که تاثیری مستقیم بر حال و هوای احساسی فضا و متعاقباً بر حواس پنجگانه انسان و در نتیجه بعد فیزیکی و روانی آن می گذارد. احساس، مقدمه ادراک حسی است. در واقع برآیند آنچه که توسط حواس مختلف درک و دریافت می شود، سبب ادراک محیط پیرامونی می گردد. توجه به جنبه های روانی عابرین پیاده، خاطرات و فرهنگ آن ها و ایجاد آرامش روحی و امنیت روانی در یک فضای پیاده شهری، سبب حضور مداوم عابرین و تعلق مکانی به آن فضا شده و زمینه را برای ایجاد تعاملات اجتماعی و تاثیر گذاری متقابل انسان بر محیط فراهم می کند.

برای تکمیل مبانی نظری مطالعات، ساختار قدیمی چند نمونه از فضاهای شهری پیاده در شهرهای ایران به طور اجمالی بررسی شده اند. مطالعه ساختار و عناصر اصلی کالبدی این فضاها، نشانگر و یادآور تجارب و اصولی است که در طول تاریخ به کار گرفته شده و امروز با تلفیق آن ها با نیازهای شهرسازی، می توان فضاهای واجد ارزش های اجتماعی و فرهنگی بوجود آورد. همچنین با بررسی مثالهای گذشته، جستجوئی برای یافتن معنای فضا آغاز می شود که شکل دادن به فضای پیاده شهری امروز را با رسیدن به معناهای وسیع تر و عمیق تر که در گذشته وجود داشته و مجدداً باید احیا گردند، محقق می کند.

۲-۱. درک عابر پیاده از فضای شهری

در فرهنگ و مناسبات سنتی کشورمان، میدان همراه با مفاهیم تعامل اجتماعی، محل استراحت و تفریح و گفت‌وگو، گذران اوقات فراغت، خرید و توقف همراه بوده است.^۵ بی‌شک یکی از با ارزش‌ترین فضاهای شهری ایران که می‌توان به عنوان نشانه‌ای از نحوه تعامل و تاثیرگذاری متقابل فرد و فضای شهری به آن پرداخت، میدان نقش جهان اصفهان است، ابعاد و تناسب‌های وسیع میدان که لازمه کانون اصلی توسعه شهری در زمان خویش است در بدنه‌های محصور کننده به ریتم دهانه‌های هم‌پیوند می‌انجامد، که اگرچه این فضا به لحاظ وسعت و گستردگی و ارتفاع بدنه‌ها در تعاریف رایج، واجد خصوصیت محصور بودن نیست، اما بدون تردید حس مطلوب عابر پیاده را از دیدن تلاقی رنگ دنیایی بدنه‌های آجری با رنگ عرفانی آبی آسمان در مقابل و اطراف خویش و حس آرامشی را که از تلفیق این دو پیدا می‌کند نمی‌توان انکار کرد.

زوکر^۶ بر این اعتقاد است که "فضا به یاری تجسم و تصویری که ناظر از وسعت و حدود فضا و احساس حرکت در آن پیدا می‌کند ادراک می‌شود" (توسلی ۱۳۷۱). بدنه دو طبقه میدان نقش جهان با توجه به ارتفاع، تناسب دهانه‌ها، فرم جزئیات و نحوه تلفیق فضاهای پر و خالی نمای آجر، هم‌چنین نحوه کاربری آنها در سطح همکف، فضایی انسانی را تعریف می‌کند. این ریتم یکنواخت در انتهای مسیر و در ضلع شمالی میدان به سردر قیصریه و بازار می‌رسد که از مهمترین فضاهای پیاده شهری محسوب می‌شود. "سردر بازار با دهانه وسیع و عقب نشسته توسط نقاشی‌هایی از جنگها و شکار و کاشیکاری از پیکر نیمه انسان، نیمه حیوانی پوشیده شده است" (دائرةالمعارف بزرگ اسلامی ۱۳۸۱). در این بخش از میدان عابر به گفتگو، خرید و گردش می‌پردازد و گشایش دعوت کننده ورودی بازار است که نشان از جاذبه‌ها و تمایلات دنیوی دارد. در انتهای محور طولانی میدان و درست مقابل سردر قیصریه بنای عظیم مسجد امام استوار و زیبا قد برافراشته، از نظر پوپ^۷ این بنا به لحاظ عظمت و کثرت تزئینات زیباترین مسجدی است که در ایران ساخته شده" (دائرةالمعارف بزرگ اسلامی ۱۳۸۱). جلوخان آن امتداد آجری طاقنماها را قطع کرده و در دل این گشایش کاشی‌های رنگارنگ چشم را در طول مسیر به طرف بالا تا انتهای گلدسته‌های بلندش راهنمایی می‌کند. گویی حضورش یادآور پرشکوه آن حس عمیق در دل هر انسان است، که خداوند بالاتر از همه چیز و ناظر اعمال اوست.

در ضلع شرقی و غربی میدان در ثلث جنوبی طول آن، دو بنای عظیم مسجد شیخ لطف‌اله و کاخ عالی قاپو در مواجهه با هم قرار گرفته‌اند که در قبال عقب نشینی دعوت کننده ورودی مستطیل شکل مسجد، صفا پادشاهی پا به میدان نهاده، و غیرقابل نفوذ بودن و تسلط تمام و کمال خود را به نظاره گران مجموعه اعلام می‌کند. این سه رخداد مهم در تقابل با یکدیگر و تاثیر آنها بر حس مکان، سبب رویارویی ثلث جنوبی میدان با بخش وسیع تر شمالی آن یعنی بازار و حضور بی تکلف مردم در آن شده است. هماهنگی این مجموعه از منظر ادامه دیواره افقی و یکنواخت میدان، فضای باز وسیعی را خلق می‌کند که تعامل عناصر تشکیل دهنده آن سبب القاء معانی مختلف گشته و برای عابر پیاده فرصت تبلور مفاهیم و خاطرات بسیاری را فراهم می‌آورد. همچنین "طرح ریزی قیصریه در میدان نقش جهان و مغازه‌های اطراف آن به این هدف بوده که محور بازرگانی شهر را به این میدان منتقل کند" (دائرة المعارف بزرگ اسلامی ۱۳۸۱). که این عامل یعنی خرید و فروش در بخش بزرگی از میدان بر نحوه حضور عابر پیاده تاثیر مهم و اساسی می‌گذارد. فضای پیاده میدان نقش جهان چندین عملکرد از جمله انجام سخنرانی های حکومتی، برگزاری جشن ها، اعلام های حکومتی و مراسم مذهبی را داشته که در تمامی این مراسم، حضور مردم نقش موثری ایفا کرده و نوع خوبی از تعامل اجتماعی در بین آنها صورت پذیرفته است.^۷

در شهرهای سنتی همیشه استفاده از عوامل طبیعی مانند رودخانه، نهر یا جوی آب و پوشش گیاهی به عنوان اصل و معیار در طراحی راههای شهری مورد توجه بوده است. در چهار باغ اصفهان فضای سبز طراحی شده به گونه‌ای است که خیابان را از بدنه مجاور آن جدا ساخته، بطوریکه تغییرات و تحولات ایجاد شده در آنها نتوانسته است ماهیت فضایی خیابان را دگرگون سازد. از خصوصیات بارز و مهم این گونه راهها استفاده از تلفیق فضای سبز و فضای باز در طراحی است، مانند مسیر پیاده کنار زاینده رود که با حرکت پرپیچ و خم رود شکل گرفته و تلفیق آن با فضای سبز، امکان برقراری مناسبات اجتماعی و گذران اوقات فراغت را در مسیر پیاده پلهای روی آن فراهم ساخته است. مثلاً، ترکیب بسیار زیبای سکوها و پلکان زیر پل در پل خواجه از بهترین مثالهای نحوه ترکیب یک فضای شهری با طبیعت است که به یاری این ترکیب، عابر پیاده تا دل رود کشیده می‌شود و در آن میان دقایقی را رها و آزاد در کنار حرکت ملایم آب سپری می‌کند.

۲-۲. تاثیر عابر پیاده بر فضای شهری

اما همان گونه که تمام اجزا محیط می‌توانند در القاء حس فضا بر فرد موثر باشند، نحوه حضور فرد نیز در حال و هوای عاطفی و معنوی فضا تاثیر گذار است. کوین لینچ^۸ عقیده دارد که "عناصر متحرک شهر به خصوص ساکنان با فعالیتهایشان به همان اندازه ای اهمیت دارند که عناصر ثابت آن. زیرا ما تنها ناظران بر این نمایش نیستیم، بلکه خود به روی صحنه رفته و با دیگر بازیگران در آن شرکت داریم" (شوای، در حبیبی ۱۳۷۵). نوعی معامله خاموش متقابل بین آدم‌ها این است که ضمن زدن دیگران را درک می‌کنند و سعی می‌کنند خود را نیز نشان بدهند و اثر این نگاه در لحظه‌ای بودن آن است لذا پیاده روی در پیاده رو باعث ایجاد بسیاری از تعاملات مثبت بین شهرنشینان می‌شود.^۹ بنابراین، تفاوت در نحوه کاربری معبر توسط عابر پیاده، تراکم رفت و آمد، سرعت، حرکت و میزان توجه و اشتیاق، شادی و یا اندوه آنان فضا را واجد تخیل معانی متفاوت می‌گرداند. از نظر جیکوبز، "خیابان شهری که به نحوی مشخص تمایز بین فضای عمومی و خصوصی را مطرح می‌سازد بایستی به طور مداوم توسط چشمها مراقبت شود. این چشمها، یا از ساختمانهای مجاور به خیابان نظارت می‌کنند و یا چشمهایی هستند که از پیاده‌روها عبور می‌نمایند، به این ترتیب خیابان مکانی است که پنجره‌های متعدد به آن گشوده می‌شود و در هر لحظه مملو از عابرانی است که به قصد خرید و تفریح و عبور و مرور در آن حضور می‌یابند." (شوای، در حبیبی ۱۳۷۵) به این دلیل است که برخی فضاهای شهری بدون داشتن بناهای با عظمت و نشانه‌های خاص، به واسطه نحوه حضور مردم و تاثیر گذاری آنان بر محیط، هویت یافته و در خاطره‌ها زنده مانده‌اند.

میدان وقت یزد فضای باز کوچکی است که در دل بافت شهر توسط دیوارهای ساده و کاهگلی خانه‌های اطراف محصور، و از طریق مسیر کوتاهی در کنج آن به ورودی حیاط بقعه سیدرکن‌الدین متصل می‌شود و دسترسی به این میدان از گذرهای کم عرض شهری میسر می‌شود. در مقیاس کمی بزرگتر تکیه امیرچخماق یزد را می‌توان نام برد. در طرح قدیم این میدان خط آسمان با قرار گرفتن مسجد امیرچخماق در ضلع جنوبی و آب انبار پنج بادگیره در ضلع شمالی به آرامی شکسته می‌شود. جداره‌های محصور کننده، این فضا را دیوارهای ساده بناهای مسکونی اطراف تشکیل می‌دهد و مهمترین عنصری که در این میدان تسلط خود را بر مجموعه اعلام میکند، بدنه تکیه در ضلع شرقی است که ورودیه بازار نیز به حساب می‌آید. آنچه برتر از همه این دو میدان را واجد ارزشهای

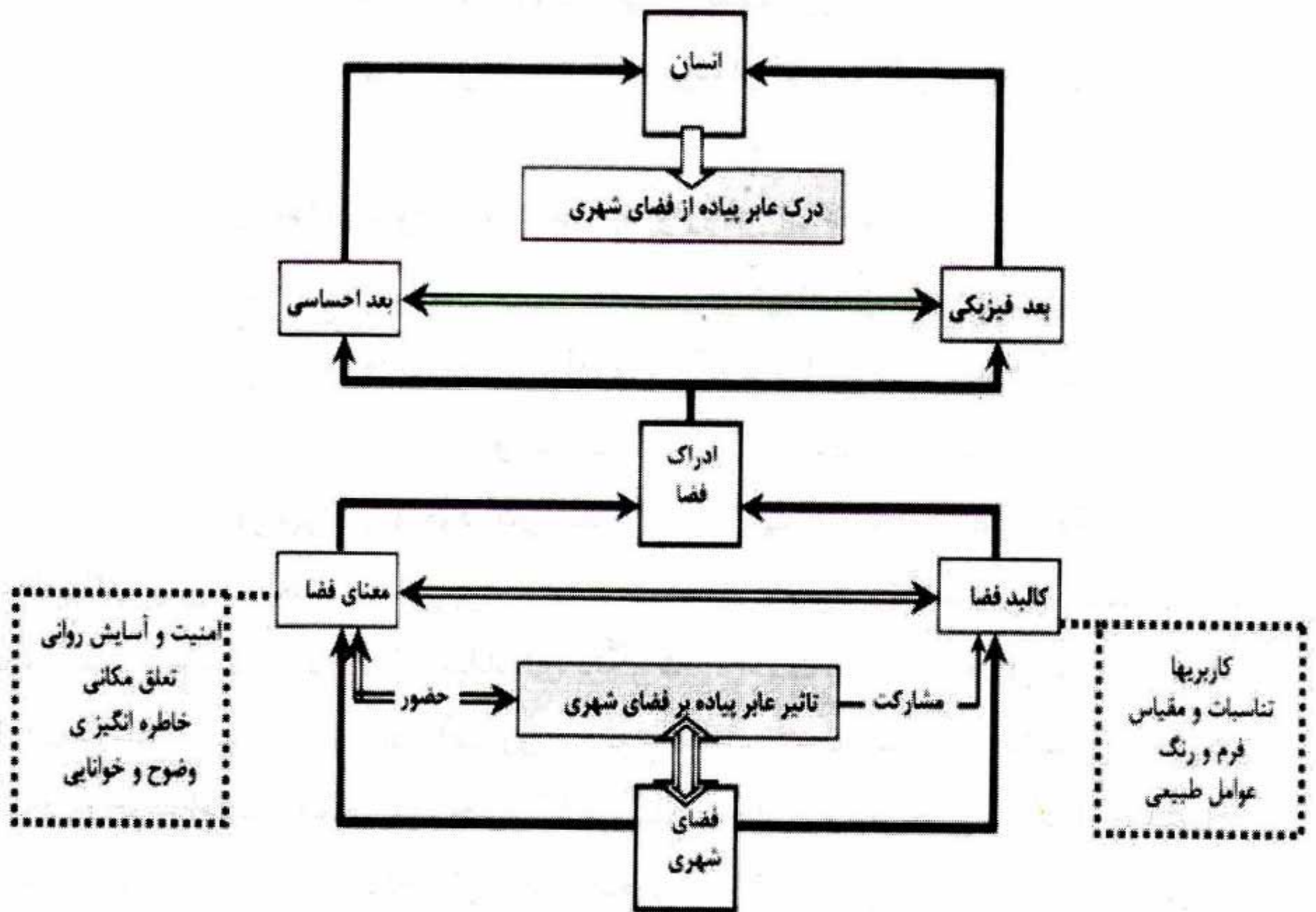
اجتماعی و فرهنگی می‌سازد حضور جریان زندگی مردم و تعامل اجتماعی و فرهنگی آنان است. ترکیب بافت مسکونی، مسجد، امامزاده، بازار و آب انبار با بناهایی نه چندان عظیم و شکوهمند سبب حضور فعال مردم در این گونه فضاها شده است، به‌ویژه، برگزاری مراسم عزاداری و تعزیه‌خوانی مهمترین عامل در خاطره‌انگیزی این میدان‌ها و دیگر گشایشهایی است که در دل بافتهای قدیم ایران در مسیر گذرهای باریک و پر پیچ و خم آنها بوده است. به طور کلی شهر در برگزاری این آیین‌ها از حالت معمول خود خارج و به صحنه نمایش عظیم و گسترده‌ای تبدیل می‌شود. گذشته از اینکه نقاط اصلی و کانونی شهر در این مراسم نقش بااهمیتی دارند، کالبد شهر ناگزیر از تطبیق با نوع مراسم است. به عبارتی پیکره شهر در تعامل تاریخی با مجموعه مراسم آیینی قرار می‌گیرد در این تعامل است که هر کدام بر دیگری اثر می‌گذارد. (امین زاده ۱۳۸۶) نکته مهم این است که اگرچه از این میدان‌های شهری پیاده به علت عبور وسایل نقلیه چیزی باقی نمانده است اما هنوز ادراکی که از تاثیر جریان زندگی در این دو فضا در اذهان نقش بسته بوده فراموش نشده است.

۲-۳. تبیین چارچوب نظری تحقیق

ماهیت فضا با ادراک انسانی پیوند دارد، و در رابطه با او و نیازهای او تبیین می‌شود. برای تعریف یک فضای شهری، در تمام مراحل آنچه که همواره می‌تواند ملاک عمل قرار گیرد، انسان است. به معنای موجودی که علاوه بر حضور فیزیکی در فضا، **حضور** ادراکی نیز دارد و در هر لحظه با تمام وجود خود از فضای شهری اثر می‌پذیرد و بر آن اثر می‌گذارد. کالبد فضا در رابطه با بعد فیزیکی انسان قرار می‌گیرد، در حالیکه معنای آن ارتباطی مستقیم با احساس می‌یابد. بعد حسی انسان، در رابطه ای مستقیم و دو سویه با بعد فیزیکی اش قرار دارد. به این ترتیب، اگر کالبد فضای شهری، بر مبنای رابطه منطقی نیازهای فیزیکی آدمی با ابعاد و تناسبات سازنده فضا، شکل نگیرد نمی‌تواند به ادراک درست او از فضا بیانجامد و به او در دریافت معنای محیط کمک نماید.

از طرفی آنچه که ادراک فضا را برای عابر پیاده در مسیر خود کامل می‌کند، وجود معنای فضا است که سبب می‌شود فرد در هنگام دریافت آنها، از روحيات و تفکرات دیگر افراد حاضر در فضا و یا افرادی که قبلاً در فضا حضور داشته‌اند و حتماً بر شکل آن اثر گذارده‌اند، ادراک ذهنی حاصل کند. در نتیجه، با دریافت معناهای جاری در محیط،

شرایط و ویژگیهای حاکم بر فضا برای فرد قابل درک می‌گردد و او رفتارهایش را در تناسب با محیط شکل می‌دهد و بر آن تاثیر می‌گذارد.

نمودار ۱. عوامل موثر در تاثیر متقابل انسان و فضای شهری

۳. روش شناسی مطالعات موردی

۳-۱. تهران بستر مطالعات موردی

مسیرهایی که پس از ۱۳۳۲ در تهران شکل گرفتند چهره جدیدی به شهر تهران بخشیدند. چون تا پیش از آن، حضور افراد در شهر جهت دستیابی به فعالیتهای خرید و فروش و تفریح در مکانهای معین مانند بازار صورت می‌گرفت ولی خیابانهایی که پس از تخریب باروها در تهران احداث شدند، حضور پیاده‌روها و سواره‌روها را در کنار هم و به منظورهای مختلف امکان‌پذیر ساختند. بدنه‌های دو طرف خیابان که به کاربریهای تجاری اختصاص یافت، نوعی جدید از رویارویی شهرنشینان را با هم پدید آورد و تعریف تازه‌ای از همنشینی کاربریهای مختلف و دسترسی‌ها را ارائه داد. خرید و فروش، تفریح و

عبور و مرور سواره ها و پیاده ها در زمره اموری قرار گرفتند که در صحنه باز خیابانهای شهری رخ لذا تعریف بدنه های شهری رو به خیابانهایی که رفت و آمد گروههای مختلف اجتماعی و فرهنگی را در خود داشتند، فضاها را پدید آورند که در یک لحظه امکان برخورد انسانها با هم و تبادل معنایی از محیط به فرد، از فرد به افراد دیگر را فراهم می آورد.

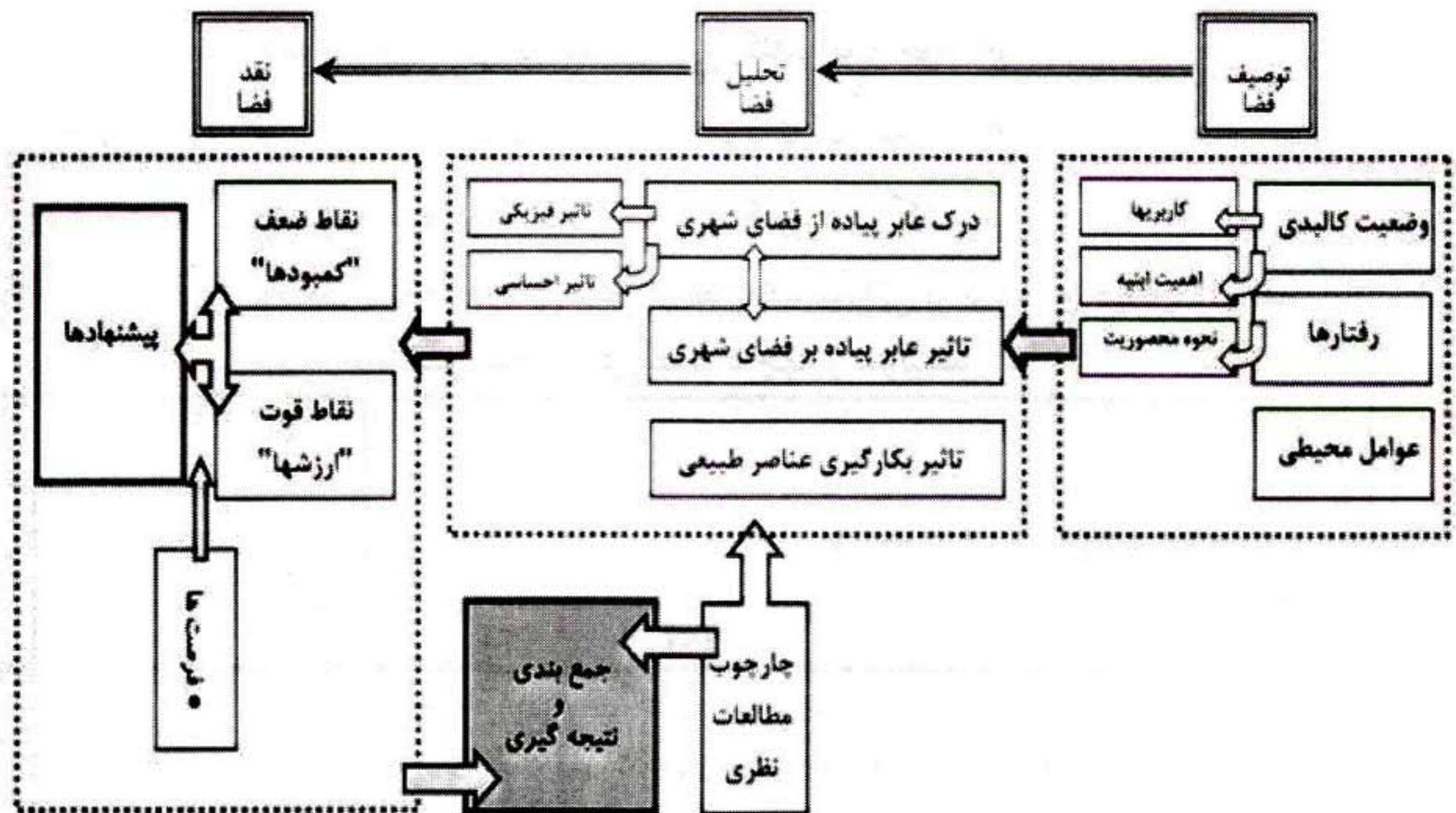
۲-۳. اهمیت و ارزشهای نمونه مورد مطالعه و روش انتخاب

خیابان ولیعصر (عج) به عنوان عنصر زنده شهری تهران، از نظر کالبدی و اجتماعی جای بحث و تامل بسیار دارد. اهمیت آن در شبکه ارتباطی شهری و امکان دسترسی مناسب از سایر مناطق تهران، قدمت و اهمیت تاریخی این محور، کشیدگی این محور از جنوب تا شمال شهر تهران و وجود کاربریها و عناصر مهم در طول مسیر از دلایل اصلی انتخاب آن برای مطالعات میدانی بود^۱. اما خصوصیتی که بیش از همه در این مسیر واجد ارزش بوده و باعث تمایز آن از خیابانهای دیگر شده است پیاده راه های عریض آن با ردیف درختان چنار کهن و نهر آب روان و نوع فضای ایجاد شده با عناصر طبیعی در امتداد آن بوده است، همچنین وجود کاربریهای تجاری و تفریحی در کنار قابلیت های طبیعی و زیبا شناختی آن را واجد ارزشهای محور پیاده گردشگری می سازد. با توجه به موارد ذکر شده، دو قسمت از این مسیر که از نظر فضایی، دارای ارزشهای متفاوت کاملاً بارزی هستند و نیز در بخش مرکزی شهر قرار دارند، برای تحلیل فضایی انتخاب شده اند.

۳-۳. روش انجام مطالعات میدانی

مطالعات میدانی بر نمونه موردی منتخب بر اساس سه وجه، دسته بندی و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. هدف از انجام این مطالعات میدانی سنجش معیارهای مورد مطالعه که تعامل انسان را با فضای شهری محقق می گردانند در رابطه با یکی از اصلی ترین مسیرهای پیاده موجود در تهران بوده است در این راستا پس از توصیف این فضای شهری، که شامل دو بخش از خیابان ولیعصر می باشد که در محل میدان ولیعصر به هم متصلند، نتایج در جدولی با در نظر گرفتن دسته بندی وضعیت کالبدی، رفتارها و عوامل محیطی برای هر بخش از مسیر بطور مجزا توصیف گردیدند. سپس، تحلیل نمونه های موردی با بیان نقاط قوت و ضعف آن ها به تفکیک موضوعی شامل درک عابر پیاده از فضای شهری، تاثیر عابر پیاده بر فضای شهری و تاثیر بکارگیری عوامل طبیعی صورت

گرفت. با توجه به نقاط قوت و ضعف، پیشنهادهایی برای بهبود وضعیت پیاده راه خیابان ولیعصر از حد فاصل چهار راه ولیعصر تا خیابان فاطمی ارائه گردید. سپس نتایج حاصل از برهم کنش مبانی نظری و نتایج حاصل از مطالعات میدانی جمع بندی و ارائه گردید.

نمودار ۲. مراحل انجام مطالعات میدانی بر پایه چهارچوب مطالعات نظری و ارائه جمع بندی

۴. یافته های مطالعات میدانی

۴-۱. توصیف و تحلیل

با توجه به اینکه، رفتارهای اجتماعی در جای جای این خیابان، متفاوت بوده سعی شد تا در یک بررسی ۶ ماهه، نقاط ضعف و قوت موجود کاملاً شفاف شوند و مشکلات و امکانات در کالبد و معنای جاری در فضا تبیین گردند. شرایط موجود در خیابان ولیعصر حد فاصل چهارراه ولیعصر تا میدان ولی عصر براساس کالبد فضا و معنای فضا به طور خلاصه به شرح زیر است (جدول الف - ۱):

□ **کالبد فضا،** نکته منفی این مسیر این است که فضای کالبدی صلبی که می تواند حدود و دیواره ها را بسازد، در اینجا اصلاً طراحی نشده و عناصر کالبدی، اتفاقی در کنار هم قرار گرفته اند این نکته در نماهای این خیابان و از خط آسمان آشفته آن کاملاً

پیداست. اما نکته مثبت موجود این است که با وجود این ضعف درختان و مسیر آبی موجود به خوبی توانسته اند فضای سه بعدی خیابان را به تصویر بکشند.

□ **معنای فضا، کالبد مبتنی بر عوامل طبیعی آب و درخت خیابان ولیعصر در محل مورد مطالعه، معنای فضایی ویژه ای را تداعی می کند.** اما وجود عوامل متعدد کاربردی و رفتاری در هر بخش از این مسیر باعث می شود تا این معنی کلی، مدام در ذهن بیننده خرد شده و توجه به جانب مباحث کالبدی و کاربردی کشیده شود.

جدول الف- ۱. توصیف شرایط درونی منتج از مطالعات میدانی بر پیاده رو خیابان ولی عصر حدفاصل میدان ولی عصر تا چهارراه ولیعصر

محدوده	موضوع مورد مطالعه	توصیف	
حد فاصل میدان ولیعصر تا چهارراه ولیعصر	وضعیت کالبدی	کاربرها	<ul style="list-style-type: none"> - تفاوت کاربرها در پیاده روی دو طرف - در پیاده راه غربی کاربرهای تجاری عمده فروشی رایانه تا ابتدای خیابان بزرگمهر، فروشگاه های صنایع دستی - در پیاده راه شرقی تئاتر شهر و پارک دانشجو، اغذیه فروشی، دانشگاه هنر، خوارو بار فروشی، پاساژ و ساختمان های اداری
		اهمیت ابنیه	<ul style="list-style-type: none"> - به غیر از تئاتر شهر که در جنوب چهار راه ولی عصر قرار دارد بنای واجد قدمت و سبک در میان آنها به چشم نمی خورد
		نحوه محصوریت	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد سیمای کالبدی این خیابان با فضایی که توسط بدنه های دو طرف محدود شده است و برای تعیین این محدوده فضایی، وضعیت ابنیه از نظر کاربری و یا کالبد چندان موثر نبوده است - نابسامان بودن خط آسمان در این محدوده
	رفتارهای اجتماعی	رفتارهای اجتماعی	<ul style="list-style-type: none"> - فعالیت عبوری اغلب توسط افراد جوان تر و دانشجویان و بیشتر به صورت جمعی - فعالیت خرید و فروش عمده کالا در سمت جنوب پیاده روی غربی و حرکت تفریحی عابران - فعالیت دست فروشها در نزدیکی میدان ولی عصر و تجمع عابران
		عوامل طبیعی	<ul style="list-style-type: none"> - وجود نهر آب در کل مسیر - وجود درختان پر شاخ و برگ در کل مسیر - شکل گرفتن یک مسیر پیاده کم عرض بین نوار سبز درختکاری شده و مسیر عریض آبی که حد فاصلی را با خیابان تعریف می کند

روحیه محیط، به دلیل شلوغی مسیر مورد نظر و سروصداهای جاری در فضا، اصلاً محسوس نیست.

جدول الف- ۲. توصیف شرایط درونی منتج از مطالعات میدانی بر پیاده راه خیابان ولی عصر حد فاصل میدان ولی عصر تا تقاطع فاطمی

توصیف	موضوع مورد مطالعه	محدوده
<ul style="list-style-type: none"> - عمدتاً تجاری - دو سینما در پیاده رو غربی - فروشگاه زنجیره ای، پمپ بنزین، چند بانک با بدنه های عریض در پیاده رو شرقی 	کاربرها	حد فاصل میدان ولیعصر تا تقاطع فاطمی
<ul style="list-style-type: none"> - ساختمانها در این بخش تقریباً همه نوساز می باشند 	اهمیت ابنیه	
<ul style="list-style-type: none"> - خط آسمان نسبتاً منظم - بدنه عریض ساختمانها در طبقات فوقانی حدود فضا را معرفی می کنند - در پیاده راه غربی بدنه های عریض ساختمانها در طبقه همکف در مجاورت پیاده راه به دهانه های کوچک تجاری اختصاص پیدا کرده اند - در پیاده راه شرقی بدنه های مجاور پیاده راه بدنه های عریض تر به یک کاربری اختصاص پیدا کرده اند - پهنای زیاد پیاده راه در این مسیر - ریتم مغازه ها در مجاورت پیاده راه به بدنه های عریض ساختمانها مقیاس انسانی می دهند 	نحوه محصوریت	
<ul style="list-style-type: none"> - تردد در پیاده راه غربی به منظور گذراندن اوقات فراغت - تجمع در کنار دو سینما در پیاده راه غربی و امکان ایجاد تعاملات گروهی - تماشای ویتترین مغازه ها در پیاده راه غربی - رفتارهای اجتماعی در رابطه با فعالیت تفریحی و تجاری در پیاده راه غربی - فعالیت انتظار برای اتوبوس در در صفهای طولانی در پیاده راه شرقی و امکان ایجاد تعاملات اجتماعی - حرکت و جابه جایی برای استفاده کوتاه مدت از فضا 	رفتارهای اجتماعی	
<ul style="list-style-type: none"> - وجود جوی های عریض - وجود شیب در طول مسیر - وجود کمرنگ تر درختان و حذف آنها در بخشهایی از مسیر 	عوامل طبیعی	

در جداول الف- ۱ و ۲ نتایج حاصل از مطالعات میدانی به منظور وضوح و برقراری ارتباط منطقی با جداول ب ۱ و ۲، در سه دسته بندی کلی شامل وضعیت کالبدی محدوده،

رفتارهای عابران حاضر در پیاده راه و عوامل طبیعی موجود در مسیر به شکل مصور توصیف شده اند.

جدول ب- ۱. تحلیل شرایط درونی منتج از مطالعات میدانی در خیابان ولی عصر حد فاصل میدان ولی عصر تا چهار راه ولیعصر

محدوده	موضوع مورد مطالعه	عوامل مثبت	عوامل منفی
حد فاصل میدان ولیعصر تا چهارراه ولیعصر	تأثیر فیزیکی	- عرض مناسب پیاده راه (حدود ۶ متر) - شیب مناسب برای حرکت و تجمع	- فقدان سطوح هموار و بدون عارضه جهت حرکت عابران به خصوص معلولین - نبود تجهیزات و امکانات رفاهی مناسب مانند نیمکت، تلفن، روشنایی و سایه بان - عدم اجرای صحیح لبه سازیها و کف سازیها
	تأثیر روانی	- قدمت و اهمیت تاریخی محور (خاطره انگیز بودن) - وجود عناصر با ارزش در طول مسیر (پارک دانشجو، تئاتر شهر) - ایجاد حس محصوریت با توجه به تناسبات خیابان و ردیف درختان - وجود جاذبه های تجاری، فرهنگی و اجتماعی	- تعریف نشدن فضای خیابان بوسیله بدنه های دو طرف - تعریف نشدن فضای کالبدی صلبی که بتواند حدود و دیواره ها را بسازد - قرار گرفتن عناصر کالبدی بطور اتفاقی در کنار هم - فقدان فضاهای مکث و تجمع - وجود آشفته‌گی بصری، همچنین آشفته‌گی خط آسمان - فقدان انسجام در نمای بدنه ها - آشفته‌گی بصری به علت وجود الحاقات و تابلوهای ناهماهنگ بسیار در نماها - آشفته‌گی بصری با ناهماهنگی و عدم تناسب مصالح کف و بدنه ها در نوع و رنگ
	تأثیر عابر پیاده بر فضای شهری	- حضور عابر پیاده در ساعات مختلف روز - گذراندن اوقات فراغت با توجه به عناصر طبیعی موجود	- عبور و پارک کردن موتور سیکلت در پیاده راه - بارگیری کالا در پیاده راه - وجود خرده فروشی ها و دست فروشها - نابسامانی و اغتشاش در رفتارهای عابرین پیاده
	تأثیر بکارگیری عناصر طبیعی	- وجود درختان چنار قدیمی، متراکم و سایه دار - وجود مسیر عریض عبور آب در کنار معبر پیاده - وجود پارک دانشجو - تفکیک پیاده راه با ردیف درختان به دو فضا	- عدم توجه به عملکرد مسیر جریان آب نهرهای جانبی - قطع معنای جاری در محیط که توسط عوامل طبیعی ایجاد شده توسط عوامل متعدد کاربردی رفتاری برنامه ریزی نشده - آلودگی بستر جریان آبهای سطحی

جدول ب- ۲. تحلیل شرایط درونی منتج از مطالعات میدانی در خیابان ولی عصر حد فاصل میدان ولی عصر تا تقاطع فاطمی

موضوع مورد مطالعه		عوامل مثبت	عوامل منفی
حد فاصل میدان ولیعصر تا تقاطع فاطمی	تأثیر فیزیکی	<ul style="list-style-type: none"> - وجود پیاده را های عریض - شیب مناسب مسیر 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود تقاطع های زیاد در مسیر پیاده - وجود سطح ناهموار در سطح پیاده راه جهت حرکت عابرین به خصوص معلولین - فقدان تجهیزات رفاهی مناسب در طول مسیر - عدم اجرای صحیح لبه سازیها و کف سازیها
	تأثیر روانی	<ul style="list-style-type: none"> - عقب نشینی بدنه و طراحی متفاوت در محل استقرار سینماها - وجود کاربریهای تجاری سازگار در طول محور - وجود بلوکهای بزرگ با نماهای یکپارچه - وجود بدنه های شهری شاخص 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد حسی دوگانه با تناقض حس هدایتی که توسط تونل نامرئی که با بلوکهای حجیم و نماهای یکسان در فواصل طولانی بوجود می آید با حس گذراندن اوقات فراغت که به سبب حضور فعالیتهاى تجاری و تفریحی در مسیر ایجاد می شود - یکپارچه نبودن کالبد - با توجه بلوکهای عریض در امتداد پیاده راه غربی این مسیر فاقد جاذبه های کالبدی است - عدم وجود فضاها مکث و تجمع با شرایط مناسب - یکنواختی کالبدی در نماهای شهری و فقدان تنوع در نماهای فوقانی - آشفتگی بصری به علت وجود الحاقات و تابلوهای ناهماهنگ بسیار در نماها - آشفتگی بصری با ناهماهنگی و عدم تناسب مصالح کف و بدنه ها در نوع و رنگ
	تأثیر عابر پیاده بر فضای شهری	<ul style="list-style-type: none"> - حضور عابر پیاده در ساعات طولانی از شبانه روز - حضور عابر پیاده برای گذران اوقات فراغت و خرید - پویایی محیط شهری در نتیجه تعاملات اجتماعی 	
تأثیر بکارگیری عناصر طبیعی	<ul style="list-style-type: none"> - وجود حرکت آب روان - وجود مسیر درختکاری شده - تلطیف روحیه فضا و ترغیب گفتگوی اجتماعی و برونگرایی عابران 	<ul style="list-style-type: none"> - آلودگی بستر جریان آبهای سطحی 	

۴-۲. بررسی علل رخدادهای اجتماعی پیاده راههای خیابان ولیعصر و رویکردهای حاکم بر طراحی آن

اغشتاش بصری موجود در خط آسمان و بدنه‌های این مسیر از مطلوبیت فضایی پیاده‌روهای آن کاسته و آرامش روانی عابران را سلب کرده است لذا گفتگوهای اجتماعی و برونگرایی عابرین در این مسیر به شدت تقلیل یافته است.

نظم فضایی حاکم بر پیاده‌روها می‌تواند به تقویت رفتارهای جمعی کمک شایانی نموده و تعاملات اجتماعی را دلپذیرتر کند.

□ یکی از راهبردهای تأمین نیازهای روحی انسان در حین استفاده از فضاهای باز شهری بهره‌گیری از عناصر طبیعی در معابر و پیاده‌روهای شهر است که سبب تلطیف روحیه فضا و مطلوبیت آن از دید عابران خواهد بود. اما در پیاده‌روهای نمونه مورد مطالعه، این عناصر طبیعی (نظیر درختان و فضاهای سبز) بدون پیش‌بینی ابعاد و تناسبات مورد نیاز مخاطبین شهری یعنی انسانها به آن اضافه شده‌اند که نتیجه آن پیاده‌روی کم‌عرض‌تر و جوی آب عریض‌تر می‌باشد.

□ پیاده‌روها به عنوان مسیرهای بسیار دلنشین و ملموس می‌توانند در مجاورت فعالیت‌های فرهنگی و تفریحی واقع در خیابان ولیعصر قرار گرفته و با ایجاد حس تعلق مکانی و آسایش روانی انسان‌ها را به محیط خود دل‌بسته سازند و برقراری روابط اجتماعی و رفتارهای جمعی را قوت بخشند.

□ ایمنی عابر پیاده در پیاده‌روهای هم‌جوار خیابان ولیعصر بوسیله حریم عریضی از جوی آب تأمین شده که عابر امکان دسترسی به سمت دیگر را ندارد. در حالی که تقویت پهنه سبز می‌توانست ضمن ایجاد حس محصوریت، امنیت و آسایش روانی عابرین را تأمین نماید. این مسأله با یک طرفه شدن این مسیر و سرعت بیشتر خودروه‌ها ضروری‌تر می‌نماید.

□ رفتارهای اجتماعی و رخدادهای جمعی که در پیاده‌روهای خیابان ولیعصر به وقوع می‌پیوندند کم و بیش با کاربری‌های کالبد هم‌جوار خود مرتبط هستند. اما گاه این کاربری‌ها با فعالیت‌های انسانی پیرامون خود هم‌مقیاس نیستند حال آنکه ابعاد و کالبد فضا در هر بخش از خیابان می‌بایست متناسب با نیاز و رابطه انسان با آن بخش طراحی شود.

- تجمع عابرین و کانون‌های اجتماعی غالباً در نقاط مکث پیاده‌روها رخ می‌دهد اما در معابر مورد مطالعه چنین نقاط مکشی وجود ندارد و صرفاً کاربری‌ها انسان را به ایستادن و امیدارند و یا او را به سوی فعالیت بعدی هدایت می‌کنند.
- استفاده از عناصر منظر و بدنه‌های نیمه شفاف می‌تواند در ایجاد تعاملات اجتماعی قویتر مؤثر باشد.
- ایجاد حس تعلق به مکان با وسعت عرض پیاده‌رو و ایجاد نقاط خاطره انگیز طول مسیر میسر است.
- از جمله عواملی که هویت مسیر و امکان ایجاد علاقه به پیاده‌روی (تقویت روحیه پیاده‌روی) و برقرار روابط اجتماعی را تحت تأثیر قرار داده است مسأله ترافیک می‌باشد. زیرا نه تنها هر طرف مسیر سواره با پیاده‌روی خود تعامل صحیح ندارد بلکه سرعت بیشتر سواره‌رو حس امنیت، تعلق و وابستگی عابر پیاده و امکان حضور مجدد او را کمرنگ‌تر می‌کند.

۵. نتیجه‌گیری

- بارزترین نتیجه‌ای که از بررسی آسیب‌شناسانه معابر پیاده خیابان ولیعصر به چشم می‌خورد آن است که عابر پیاده به عنوان نخستین مخاطب پیاده‌روها از منزلت‌های روحی و جسمی شایسته‌ای در این معابر برخوردار نیست. حال آنکه یکی از معیارهای موفقیت شهر مخاطب محور آن است که شهر تماماً در خدمت انسان و برآورده کردن نیازهای روحی و جسمی روانی او باشد. متأسفانه در جریان تحولات نوین شهرسازی امروز تهران الگوی حذف مقیاس انسانی و انهدام فضاها پرشور اجتماعی حاکم است به عبارت ساده‌تر کانون‌های اجتماعی گرم و پویا در این روند به تدریج تحلیل رفته و تبدیل به مسیرها و گره‌های ترافیکی شده‌اند.
- در واقع انسان، تعاملات اجتماعی و تمایلات گروهی اوست که حال و هوای حاکم بر فضای پیاده‌روها را خلق می‌کند. اوست که با رفتارهایش محیط پیرامون خود را می‌سازد و از آن تأثیر می‌پذیرد. لذا حذف انسان و مقتضیات روحی و روانی او از محیط پیاده راهها به مفهوم نابودی روحیه فضاست.
 - علاوه بر آن مشارکت فرد در نحوه ساماندهی و تغییر و تحول فضا می‌تواند به تسری حس امنیت و آسایش روحی در کالبد فضا کمک کرده و احساس تعلق به مکان در پیاده راههای شهری را تقویت کند. بدین ترتیب توجه به حضور افراد و نیازهای

اجتماعی آنها در ارتقای کیفی پیاده راهها کمک بسزایی خواهد کرد. یکی از ابعاد تربیت اجتماعی افراد، ادراک محیطی به وسیله حواس پنجگانه آنهاست. پیاده راهها به عنوان ملموس ترین فضاهای شهری در مقیاس انسان می توانند موجبات تخریب یا تقویت روحیه بشر را فراهم آورند. به همین نسبت عابرین پیاده پس از دریافت نشانه‌ها از طریق تحریکات حسی محیط پیرامون خود در خلق فضاهای جدید مؤثر خواهند افتاد. لذا تأثیرپذیری پیاده راهها خصوصاً معابر واجد ارزش تاریخی نظیر پیاده راههای خیابان ولیعصر به دلیل بهره جستن از عناصر منظر با فطرت طبیعت دوست بشر همساز بوده و در ایجاد خاطرات ذهنی ارزشمند برای عابرین بسیار مؤثر جلوه خواهد کرد.

□ یکی دیگر از نتایج حاصل از بررسی‌های آسیب‌شناسانه خیابان ولیعصر حدفاصل میدان ولیعصر تا چهارراه ولیعصر نشان می‌دهد با وجود تناسبات انسانی، توپوگرافی طبیعی و عناصر منظر بکار رفته در این خیابان، امنیت فیزیکی، آرامش روانی و پویایی لازم در این خیابان حکمفرما نیست. علت را می‌توان در آشفتگی موجود در جداره‌های خیابان ولیعصر جست که وضوح و خوانایی این بخش از خیابان را زدوده است.

□ در این میان درختان قدیمی و جوی‌های روان آب با تمام قوا سعی در ایجاد جلوه‌های خاطره‌انگیز از مسیر واجد ارزش تاریخی داشته‌اند. لذا ضروری است با تقویت کانون‌های جمعی و تعاملات اجتماعی تأثیرات ادراکی حواس بشر از محیط را ارتقاء داد. بدین ترتیب محیط برای رخدادهای انسانی و رفتارهای گروهی مناسب‌تر خواهد شد.

□ علاوه بر آن در بخشی از این مسیر حدفاصل میدان ولیعصر تا تقاطع فاطمی نیز با وجود مراکز تجاری، جاذبه‌های بصری مناسب جهت گذران اوقات فراغت و تفرجگاه‌های متعدد سطح تعاملات اجتماعی در این محدوده بسیار پایین است. این مسیر بیشتر به عنوان معبر تندرو برای موتورسیکلت‌ها و اتومبیل‌ها و یا گذرگاه عابری که به قصد خرید و با آشفتگی از این مسیرها تردد می‌نماید. لذا آرامش روانی و فضای مطلوب پیاده‌راه در این محدوده محسوس نیست.

نمودار ۳- جایگاه عوامل گوناگون در فرآیند تاثیر گذاری و تاثیر پذیری متقابل انسان و فضای پیاده شهری

□ از آنجایی که فرآیند درک محیط توسط انسان و اثر متقابل او و محیط در حالات و رفتار فرد در مواجهه با یک فضای شهری به انحاء گوناگون بروز می نماید، معماری و شهرسازی امروز می بایست بر پایه روحیات، خلیات و هویت انسان که هر روز بسیار پیچیده تر، گسترده تر و متغیرتر از گذشته است طراحی و خلق می گردد.

۶. منابع

- احمدی، ملیحه و فرح حبیب. ۱۳۸۷. توسعه پایدار شهری با تأکید بر حرکت عابر پیاده در آسیا. فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست ۱۰(۳).
- اردلان، نادر و لاله بختیار. بی تا. حس وحدت. ترجمه حمید شاهرخ. ۱۳۸۰. تهران: نشر خاک.
- امین زاده، بهرام. ۱۳۸۶. بازشناسی اثر آیین های جمعی بر پیکره شهر سنتی. نشریه هنرهای زیبا : ۵-۱۳.
- باستانی، سوسن و مریم صالحی هیکویی. ۱۳۸۶. سرمایه اجتماعی شبکه و جنسیت: بررسی ویژگی های ساختی، تعاملی و کارکردی شبکه اجتماعی زنان و مردان در تهران. نامه علوم اجتماعی ۳۰: ۶۳-۹۵.
- بحرینی، حسین. ۱۳۸۳. تحلیل فضاهای شهری در رابطه با الگوهای رفتاری استفاده کنندگان و ظوابطی برای طراحی. تهران: دانشگاه تهران.
- بنه لو، لئونارد. بی تا. تاریخ شهر. ترجمه پروانه موحد. ۱۳۶۹. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- بیکن، ادموند. بی تا. طراحی شهرها. ترجمه فرزانه طاهری. ۱۳۷۶. تهران: مرکز تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- بینش، ساویز، رضا فرشته خو، و کورش متین. ۱۳۸۰. میدان های پیاده شهری. فصلنامه معماری و شهرسازی ۶۲ و ۶۳: ۶۲-۶۵.
- پاکزاد، جهان شاه. ۱۳۸۰. فرهنگ کارشناسی و فرهنگ مردم. مدیریت شهری ۸.
- پاکزاد، جهان شاه. ۱۳۸۲. عناصر و کیفیت های منظر یک فضای شهری. فصلنامه آبادی ۳۸: ۱۱۵-۱۲۳.
- پاکشیر، عبد الرضا، و مظفر صرافی. ۱۳۸۶. عوامل موثر در بازساخت کالبدی کلانشهر. پژوهشنامه علوم انسانی ۵۳: ۱۳-۳۶.

- توسلی، محمود، و ناصر بنیادی. ۱۳۷۱. *طراحی فضای شهری*. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- حبیب، فرح. ۱۳۸۶. *رویکرد پایداری در متن شهرسازی*. فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست ۹(۱): ۱۱۱-۱۲۰.
- حبیبی، سید محسن. ۱۳۸۰. *مسیر پیاده گردشگری*. نشریه هنرهای زیبا ۹: ۴۳-۵۱.
- حسن آقایی، دنا. ۱۳۸۳. *شهرهای پیاده یا با روح*. نشریه ساختمان، آبان و آذر.
- دایره‌المعارف بزرگ اسلامی. ۱۳۸۱. *جلد نهم*. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزرات فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۷۸ و ۲۰۰.
- درانی، کمال. ۱۳۸۰. *بررسی نمادها و نشانه های امنیت در ساختار خیالی و نمادگرایی نوجوانان شهر تهران*. *مجله روانشناسی و علوم تربیتی* ۳۱(۲).
- شوای، فرانسواز. بی تا. *شهرسازی تخیلات و واقعیات*. ترجمه سید محسن حبیبی. ۱۳۷۵. تهران: دانشگاه تهران.
- طالبی، ژاله. ۱۳۸۳. *روابط اجتماعی در فضاهای شهری*. نامه علوم اجتماعی ۲۴: ۱۸۰-۱۶۱.
- فلامکی، منصور. ۱۳۶۹. *نگاهی به راستاها و پدیده ها در گستره شهر تهران*. معماری و شهرسازی ۸: ۷-۱۴.
- کاشانی جو، خشایار. ۱۳۸۵. *اهمیت فضاهای پیاده در شهرهای هزاره سوم*. فصلنامه جستارهای شهرسازی ۱۸/۱۷: ۴۰-۵۱.
- کریر، راب. بی تا. *فضای شهری*. ترجمه خسرو هاشمی نژاد. ۱۳۷۵. تهران: مؤسسه انتشارات جهاد دانشگاهی.
- محمودی، محمد مهدی. ۱۳۸۲. *نقد و تحلیل کالبد پیاده راه به عنوان یک عنصر زنده شهری و شریان زندگی اجتماعی و مدنی در شهر تهران*. تهران: معاونت پژوهشی دانشگاه تهران.
- محمودی، محمد مهدی. ۱۳۸۷. *بررسی وضعیت های بوجود آمده ناشی از ممنوعیت ورود خودرو به محدوده دانشگاه تهران*. قطب علمی فناوری معماری. تهران: دانشگاه تهران.
- محمودی، محمد مهدی. ۱۳۸۸. *تأثیر عوامل مختلف اجتماعی فرهنگی بر شکل گیری هویت سواحل خلیج فارس*. همایش بین المللی خلیج فارس.
- مطلبی، ابوالقاسم. ۱۳۷۹. *روانشناسی محیطی در طراحی کالبدی*. فصلنامه معماری و فرهنگ ص. ۶۵.
- معینی، سید محمد مهدی. ۱۳۸۵. *افزایش قابلیت پیاده مداری، گامی بسوی شهری انسانی تر*. نشریه هنرهای زیبا ۲۷: ۵-۱۶.
- مهندسین مشاور هرم پی. ۱۳۸۷. *بهسازی معابر پیاده خیابان مولوی*. کارفرما: سازمان زیبا سازی شهر تهران.
- میردامادی، محسن. ۱۳۷۶. *مقدمه ای بر راهوندهای شهری در ایران*. فصلنامه معماری و شهرسازی ۴۰/۴۱: ۴۷-۵۴.

Dines, Nicholas, Vicky Cattell, Wil Gesler, and Sarah Curtis. 2006. Public spaces, social relations and well-being in East London, Joseph Rowntree Foundation, pp.13-18. Could be found at: <http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/public-spaces-social-relations.pdf>

Gehl, J. 1987. *Life Between Buildings*. New York: Van Nostrand Reinhold.

Handy, S.L., M.G. Boarnet, R. Ewing, and R.E. Killingsworth. 2002. How the built environment affects physical activity. *American Journal of Preventative Medicine* 23/25: 64-72.

- Herzog, T.R., H.C. Chen, and J.S. Primeau. 2002. Perceptions of the restorative potential of natural and other settings. *Journal of Environmental Psychology* 22/23: 295-306.
- Jackson, L.E. 2003. The relationship of urban design to human health and condition. *Landscape & Urban Planning* 64:191-200.
- Sullivan, W.C., F.E. Kuo, and S.F. DePooter. 2004. The fruit of urban nature - Vital neighborhood spaces. *Environment & Behavior* 36(5): 678-700. www.agrireseau.qc.ca/horticulture-pepiniere/documents/pdf891.pdf.
- Tzoulas, K. and P. James. 2003. Finding Links Between Biodiversity and Human Health and Well-Being. Research Institute for the Built and Human Environment, School of Environment and life Science University of Salford, England, Manchester, MS4WT .
www.els.salford.ac.uk/urbannature/outputs/.../Tzoulas_IPRC04.pdf.

۷. پی‌نوشت‌ها

- ۱- مراجعه کنید به <http://38.113.162.42/News/Printable.aspx?id=19943> به نقل از دکتر حسین ایمانی جامعه شناس و عضو هیئت علمی دانشگاه تهران.
- ۲- پی‌آمد ماشینی شدن زندگی، انواع آسیب‌های روحی و روانی است که انسانها با آن دست به گریبانند، دوری انسان از طبیعت یکی از عواملی است که سبب تشدید این آسیبها می‌گردد. انسان امروز بعد از سالها تجربه ناموفق در زمینه مدرنیته و صنعتی شدن باید به دنبال راه حلی باشد تا معضلات تجربیات ناموفق خویش را حل کند.
- ۳- مراجعه کنید به <http://38.113.162.42/News/Printable.aspx?id=19943> به نقل از دکتر حسین ایمانی جامعه شناس و عضو هیئت علمی دانشگاه تهران.
- ۴- Amos Rapaport چهره شاخصی که با طرح موضوع "کنش متقابل انسان و محیط" زمینه مباحث جدیدی را در برنامه ریزی و طراحی گشوده است. از نظر وی، هر محیط شهری مجموعه‌ای از ارتباطات متقابل میان "عناصر محیطی" و "مردم" است و مفهوم فضا نزد وی بیانی از حضور متقابل میان انسان و عناصر فیزیکی محیط است.
- ۵- مراجعه کنید به http://www.asianews.ir/main1.asp?a_id=10521
- ۶- Paul Zuker
- ۷- مراجعه کنید به <http://www.bornanews.com/Nsite/FullStory/?Id=176704>
- ۸- Kevin Lynch
- ۹- مراجعه کنید به <http://iscanews.ir/fa/ShowNewsItem.aspx?NewsItemID=169557> به نقل از دکتر حسین ایمانی جامعه شناس و عضو هیئت علمی دانشگاه تهران.
- ۱۰- از نظر دکتر منصور فلامکی در مقاله‌نگاهی به راستاها و پدیده‌ها در گستره شهر تهران، جنوب شهر تهران دارای ساختاری سنتی و مذهبی است و شمال شهر ساختاری مدرن و متفاوت دارد. این تفاوت در روحیه محلات شهر به وضوح مشاهده می‌شود، بدین ترتیب در محورهای شرقی-غربی، تنوع و تفاوت کمتری وجود دارد، اما در محورهای شمالی-جنوبی، تفاوت آشکاری میان محلات شهر مشاهده می‌شود.

Journal of Social Sciences

Vol. 17, No. 37, Winter 2010

Professors

Seyed Farid Alatâs, Asghar Askari-Khaneghah, Mohammad Hossein Panahi, Gholam-Abbas Tavasoli, Hassan Sarâi, Rahmatolah Seddigh Sarvestani, Seyed Mohammad Seyed-Mirzai, Manuel Castels, Mohammad Mirzai, Mansour Vosoughi

Associate Professors

Hamid Ansari, Naser Fakohi, Seyed Hosein Seragzadeh, Said Moidfar

Assistant Professors

Hosein Imani Jajarmi

Director

Gholamreza Jamshidiha

Chief Editor

Said Moidfar

Internal Manager Persian Editor English Editor

Ghasem Oveisi Fordoie
Seyed Ayatollah Mirzaie
Alireza Dehghan

Pagination and Citation Editor

Mahmood Khosrowjerdi

Journal Office

Afsaneh Edalatkhah

**The Faculty of Social Science, University of Tehran
P.O.Box 14395/773**

Tel & Fax: +98 21-88025917

Journal of Social Sciences

Vol. 17, No. 37, Winter 2010

- A Critical Study of the Two Narratives of Social Sciences Engineering Approach** **1**
M.A. Ghaneirad
- Four Patterns of Social Change** **31**
H.R. Jalaiepur
- Public Interest and its Effect on Progress
Morality in Modern Iran** **55**
A. Kalantari
- A Study of the Role of Tourism in Sustainable
Rural Development** **91**
S. A. Firouzabadi
M. Ghasemi
- A comparison Study in Gender Identity
Reproduction and Redefinition among Martial
Arts Female Athletes** **115**
A. Tavassoli
- Footpaths, an Opportunity for Social Interaction** **145**
M. Mahmoudi
- Shopping Centers: The Case of Boostan
Shopping Center in Tehran** **169**
A. Kazemi
M. Hossein Abadii

Footpaths, an Opportunity for Social Interaction

Dr. Mohammad-Mehdi Mahmoudi, Ph.D

Abstract

As automobile has been used in cities and towns, people have begun suffering from many mental and emotional problems, as well as numerous social disorders. The role of pedestrians is unknown in today's urban planning. This ambiguity has confined the social interactions, and it has resulted in intervention of urban activities. Therefore, currently, urban planning shifts towards emphasizing on the human role. The objective of this article is looking for a framework and conceptual criteria for footpaths to provide a platform for social interactions in a way that makes interplay between human being and his/her urban area feasible. This research reviews the theorists' ideas and also analyses footpath examples in ancient cities, from the view point of human understanding of urban spaces and effect of people's presence in such spaces, so that it can study the semantic and the physical criteria of a space that can provide social relation and interaction. Adjusting these values to the results of case studies, this article presents suggestions to enrich the mentioned footpath with respect to human understanding of space. Achieving desired semantic and physical features such as: sense of security, mental peace, and space dependency is provided, and human social interactions will appear as a result.

Keywords

Footpath, walking urban spaces, meaning of space, space framework, social interactions.

Journal of Social Sciences

Vol. 17, No. 37, Winter 2010

In This Issue:

**A Critical Study of the Two
Narratives of Social Sciences
Engineering Approach**

M.A. Ghaneirad

Four Patterns of Social Change

H.R. Jalaiepur

**Public Interest and its Effect on
Progress Morality in Modern Iran**

A. Kalantari

**A Study of the Role of Tourism in
Sustainable Rural Development**

S. A. Firouzabadi
M. Ghasemi

**A comparison Study in Gender
Identity Reproduction and
Redefinition among Martial Arts
Female Athletes**

A. Tavassoli

**Footpaths, an Opportunity for Social
Interaction**

M. Mahmoudi

**Shopping Centers: The Case of
Boostan Shopping Center in Tehran**

A. Kazemi
M. Hossein Abadii

**Scientific-
Research**

**Indexed in
ISC**

**ISSN:
1010-2809**